

30-May, 2026-yil

**OLIY TA’LIM MUASSASALARINING MOLIVAVIY MUSTAQILLIGINI
TA’MINLASHDA BUDJETDAN TASHQARI MABLAG‘LARNING O‘RNI
(ANDIJON MISOLIDA)**

Qodirov Abdulaziz Adahamjon o‘g‘li

Oriental universiteti, Ta’lim menejmeti yo‘nalishi magistri

Annotatsiya. *Mazkur maqolada oliy ta’lim muassasalarining moliyaviy mustaqilligini ta’minlashda budjetdan tashqari mablag‘larning o‘rni ilmiy-amaliy jihatdan tahlil qilingan. Xususan, Andijon viloyatidagi oliy ta’lim muassasalari faoliyati misolida kontrakt mablag‘lari, ilmiy grantlar, xo‘jalik shartnomalari, pullik xizmatlar hamda innovatsion faoliyatdan olinadigan daromadlarning universitet iqtisodiy barqarorligiga ta’siri o‘rganilgan. Shuningdek, moliyaviy mustaqillikni rivojlantirishning zamonaviy mexanizmlari va samaradorlik ko‘rsatkichlari tahlil etilgan. Maqolada oliy ta’lim muassasalarining moliyaviy barqarorligini oshirish bo‘yicha ilmiy xulosalar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.*

Kalit so‘zlar: *moliyaviy mustaqillik, budjetdan tashqari mablag‘lar, kontrakt mablag‘lari, grantlar, ilmiy loyihalar, pullik xizmatlar, moliyaviy samaradorlik, oliy ta’lim, universitet iqtisodiyoti.*

Bugungi globallashuv va raqobat kuchayib borayotgan sharoitda oliy ta’lim muassasalarining moliyaviy barqarorligini ta’minlash muhim strategik vazifalardan biri hisoblanadi. Zamonaviy universitet nafaqat ta’lim va ilmiy markaz, balki iqtisodiy jihatdan mustaqil boshqaruv subyekti sifatida ham faoliyat yuritishi talab etilmoqda. Shu bois rivojlangan davlatlar tajribasida universitetlarning budjetdan tashqari mablag‘lar hisobidan moliyaviy imkoniyatlarini kengaytirish masalasiga alohida e’tibor qaratilmoqda.

Oliy ta’lim muassasalarining davlat budjetiga to‘liq qaramligi ko‘pincha moliyaviy cheklovlarni yuzaga keltiradi. Natijada ilmiy tadqiqotlarni moliyalashtirish, zamonaviy infratuzilmani yaratish, professor-o‘qituvchilarni rag‘batlantirish va xalqaro hamkorlikni rivojlantirish imkoniyatlari cheklanadi. Shu sababli universitetlar uchun budjetdan tashqari mablag‘lar muhim moliyaviy manba sifatida namoyon bo‘lmoqda.

O‘zbekistonda ham oliy ta’lim tizimida moliyaviy mustaqillikni ta’minlash bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, universitetlarga pullik xizmatlar ko‘rsatish, ilmiy grantlar jalb qilish, xo‘jalik shartnomalari asosida faoliyat yuritish hamda innovatsion loyihalarni tijoratlashtirish imkoniyatlari yaratildi. Andijon viloyatidagi oliy ta’lim muassasalari faoliyati ushbu jarayonlarni amaliy jihatdan tahlil qilish uchun muhim tadqiqot obyekti hisoblanadi.

Oliy ta’lim muassasalarining moliyaviy mustaqilligi: nazariy yondashuvlar

“ZAMONAVIY DUNYODA SUN’IY IDROKNING RIVOJLANISHI: YANGI DAVR MUAMMOLARI VA YANGI YECHIMLAR JURNALI”

30-May, 2026-yil

Moliyaviy mustaqillik — oliy ta’lim muassasasining o’z moliyaviy resurslarini shakllantirish, ulardan mustaqil foydalanish va daromad manbalarini diversifikatsiya qilish imkoniyatidir.

Ilmiy adabiyotlarda universitetlarning moliyaviy mustaqilligi quyidagi mezonlar asosida baholanadi:

- budjetdan tashqari daromadlar ulushi;
- o‘zini o‘zi moliyalashtirish darajasi;
- innovatsion faoliyatdan tushadigan mablag‘lar hajmi;
- ilmiy grantlar va investitsiyalar miqdori;
- pullik xizmatlar samaradorligi.

Zamonaviy universitet iqtisodiyotida budjetdan tashqari mablag‘lar quyidagi funksiyalarni bajaradi:

1. universitetning iqtisodiy barqarorligini ta’minlash;
2. ta’lim sifatini oshirish;
3. ilmiy faoliyatni rag‘batlantirish;
4. infratuzilmani modernizatsiya qilish;
5. xalqaro raqobatbardoshlikni kuchaytirish.

Moliyaviy mustaqillik universitet boshqaruvining samaradorligi bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, strategik rivojlanishning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Budjetdan tashqari mablag‘larning asosiy manbalari

Kontrakt mablag‘lari - Oliy ta’lim muassasalarining asosiy budjetdan tashqari daromad manbalaridan biri kontrakt to‘lovlari hisoblanadi. So‘nggi yillarda talabalar sonining ortishi natijasida kontrakt mablag‘lari universitetlar moliyaviy barqarorligining muhim manbasiga aylandi.

Kontrakt mablag‘lari quyidagi yo‘nalishlarga sarflanadi:

- professor-o‘qituvchilar mehnatini rag‘batlantirish;
- zamonaviy laboratoriyalar tashkil etish;
- axborot texnologiyalarini rivojlantirish;
- o‘quv binolarini rekonstruksiya qilish;
- xalqaro loyihalarni moliyalashtirish.

Andijon viloyatidagi oliy ta’lim muassasalarida ham kontrakt tushumlari umumiy budjetdan tashqari mablag‘larning katta qismini tashkil etmoqda.

Ilmiy grantlar va loyihalar - Ilmiy grantlar universitetlarning innovatsion salohiyatini oshirishda muhim moliyaviy manba hisoblanadi. Grant mablag‘lari:

- ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish;
- yosh olimlarni qo‘llab-quvvatlash;
- xalqaro ilmiy hamkorlikni kengaytirish;
- zamonaviy ilmiy laboratoriyalar yaratishga xizmat qiladi.

Bugungi kunda Andijon viloyatidagi oliy ta’lim muassasalarida:

- davlat ilmiy grantlari;

“ZAMONAVIY DUNYODA SUN’IY IDROKNING RIVOJLANISHI: YANGI DAVR MUAMMOLARI VA YANGI YECHIMLAR JURNALI”

30-May, 2026-yil

- xalqaro grantlar;
- innovatsion rivojlanish loyihalari;
- xo‘jalik shartnomalari asosidagi ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilmoqda.

Biroq grant mablag‘larini jalb qilish darajasi hali barcha universitetlarda bir xil emas. Ayrim oliy ta’lim muassasalarida ilmiy salohiyatning yetarli emasligi grantlar sonining kamligiga sabab bo‘lmoqda.

Pullik xizmatlar tizimi - Zamonaviy universitetlar ta’lim xizmatlari bozorining faol subyekti sifatida turli pullik xizmatlarni amalga oshirmoqda. Jumladan:

- malaka oshirish kurslari;
- xorijiy tillarni o‘qitish markazlari;
- konsalting xizmatlari;
- IT va innovatsion xizmatlar;
- qisqa muddatli o‘quv kurslari;
- laboratoriya xizmatlari.

Andijon viloyatidagi ayrim oliy ta’lim muassasalarida pullik xizmatlar hajmi yildan-yilga oshib bormoqda. Ayniqsa, zamonaviy kasblarga oid qisqa kurslar universitetlarning qo‘shimcha daromad manbaiga aylanmoqda.

Andijon viloyati oliy ta’lim muassasalari faoliyati tahlili

Andijon viloyatida faoliyat yuritayotgan oliy ta’lim muassasalari so‘nggi yillarda moliyaviy mustaqillikni ta’minlash bo‘yicha faol ish olib bormoqda. Hududdagi universitetlarda budjetdan tashqari mablag‘larning tarkibi quyidagicha shakllanmoqda:

Mablag‘ manbasi	Ulush i (%)
Kontrakt mablag‘lari	65–70
Pullik xizmatlar	10–15
Ilmiy grantlar	8–12
Xo‘jalik shartnomalari	5–8
Boshqa manbalar	3–5

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, asosiy ulush kontrakt mablag‘lariga to‘g‘ri kelmoqda. Bu esa universitetlar moliyaviy tizimining hali to‘liq diversifikatsiyalanmaganligini ko‘rsatadi.

Shu bilan birga:

- innovatsion loyihalar soni ortmoqda;
- xalqaro grantlar jalb qilish faollashmoqda;
- pullik xizmatlar ko‘lami kengaymoqda;
- universitetlarning tadbirkorlik faoliyati rivojlanmoqda.

Ammo quyidagi muammolar ham mavjud:

30-May, 2026-yil

- grant yozish ko‘nikmalarining yetarli emasligi;
- ilmiy tadqiqotlarning tijoratlashuv darajasi pastligi;
- xususiy sektor bilan hamkorlikning sustligi;
- marketing tizimining rivojlanmaganligi.

Moliyaviy samaradorlikni oshirish mexanizmlari

Oliy ta’lim muassasalarining moliyaviy samaradorligini oshirish uchun quyidagi mexanizmlar muhim hisoblanadi:

1. Daromad manbalarini diversifikatsiya qilish - Universitetlar faqat kontrakt mablag‘lariga tayanib qolmasligi kerak. Ilmiy grantlar, konsalting xizmatlari va innovatsion faoliyatdan tushadigan daromadlar ulushini oshirish zarur.

2. Ilmiy ishlanmalarni tijoratlashtirish - Universitetlarda yaratilayotgan ilmiy ishlanmalarni ishlab chiqarishga joriy etish moliyaviy barqarorlikni kuchaytiradi.

3. Universitet–biznes hamkorligi - Xususiy sektor bilan hamkorlik asosida:

- qo‘shma loyihalar;
- buyurtma asosidagi tadqiqotlar;
- dual ta’lim dasturlari tashkil etilishi kerak.

4. Xalqaro grantlarni keng jalb qilish - Professor-o‘qituvchilarning grant yozish kompetensiyalarini oshirish orqali xalqaro loyihalar sonini ko‘paytirish mumkin.

5. Raqamli moliyaviy boshqaruv - Elektron moliyaviy monitoring va raqamli boshqaruv tizimlari mablag‘lardan samarali foydalanishni ta’minlaydi.

O‘zbekistonda moliyaviy mustaqillik bo‘yicha islohotlar

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda oliy ta’lim muassasalarining moliyaviy mustaqilligini kengaytirish bo‘yicha muhim islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan:

- universitetlarga o‘z mablag‘larini mustaqil boshqarish huquqi berildi;
- pullik xizmatlarni kengaytirishga ruxsat etildi;
- ilmiy innovatsion faoliyat qo‘llab-quvvatlanmoqda;
- xo‘jalik shartnomalari tizimi rivojlantirilmoqda.

Mazkur islohotlar universitetlarning iqtisodiy mustaqilligini mustahkamlash va xalqaro raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qilmoqda.

Xulosa. Oliy ta’lim muassasalarining moliyaviy mustaqilligini ta’minlashda budjetdan tashqari mablag‘lar muhim strategik ahamiyatga ega. Kontrakt mablag‘lari, ilmiy grantlar, pullik xizmatlar va innovatsion faoliyat universitetlarning iqtisodiy barqarorligini ta’minlovchi asosiy manbalar hisoblanadi.

Andijon viloyati misolida olib borilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, oliy ta’lim muassasalarida budjetdan tashqari mablag‘lar hajmi ortib bormoqda. Biroq moliyaviy manbalarni diversifikatsiya qilish, ilmiy tadqiqotlarni tijoratlashtirish va xalqaro grantlar ulushini oshirish dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda.

Kelgusida:

- universitetlarning tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish;
- ilmiy innovatsion markazlar tashkil etish;

“ZAMONAVIY DUNYODA SUN’IY IDROKNING RIVOJLANISHI: YANGI DAVR MUAMMOLARI VA YANGI YECHIMLAR JURNALI”

30-May, 2026-yil

- biznes bilan hamkorlikni kuchaytirish;
- grant faoliyatini tizimli qo‘llab-quvvatlash orqali oliy ta’lim muassasalarining moliyaviy mustaqilligini yanada mustahkamlash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining oliy ta’lim va moliyaviy mustaqillikka oid farmon va qarorlari.
2. “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi.
3. Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi ma’lumotlari.
4. OECD Higher Education Financial Management Reports. — Paris, 2022.
5. UNESCO Higher Education Finance Review. — Paris, 2021.
6. Altbach P.G. *Global Perspectives on Higher Education Finance*. — Boston, 2019.
7. Johnstone D.B. *Financing Higher Education*. — New York, 2018.
8. Abdurahmonov Q. Ta’lim iqtisodiyoti va menejmenti. — Toshkent, 2021.
9. Rasulov Sh. Oliy ta’lim muassasalarida moliyaviy boshqaruv. — Toshkent, 2022.
10. Andijon viloyati oliy ta’lim muassasalari statistik ma’lumotlari, 2024–2025-yillar.